

UOT 343.985

DOI: <https://doi.org/10.62130/VGLL6661>**Fəxrəddin CƏFƏROV**

Azərbaycan Respublikası DİN-in
Polis Akademiyasının “Kriminalistika”
kafedrasının müəllimi, polis leytenantı
e-mail: fxdncfrv@gmail.com

AXTARIŞ VƏ GÖTÜRMƏ İSTINTAQ HƏRƏKƏTLƏRİNİN BƏZİ HÜQUQİ PROBLEMLƏRİ

XÜLASƏ

“Axtarış və götürmə” istintaq hərəkəti cinayətlərin araşdırılması və açılması istiqamətində mühüm məsələlərdən biri olan sübut probleminin həlli yolu kimi çıxış edir. Bir çox hallarda məhz bu istintaq hərəkəti vasitəsilə sübutlar aşkar edilir və götürülür. Məhz buna görə də qeyd olunan istintaq hərəkətlərinin aparılması zamanı yaranacaq hüquqi və praktiki problemlər cinayət təqibinin yanlış aparılmasına və iş üzrə sübutların itirilməsinə səbəb ola bilər. Bunun üçün bu istintaq hərəkətinin aparılması ilə bağlı mövcud normativ qanunvericiliyə əməl edilməli və müasir dövrdə həmin normaların təkmilləşdirilməsi istiqamətində müəyyən addımlar atılmalıdır.

Açar sözlər: cinayət təqibi, istintaq hərəkəti, axtarış, götürmə, yaşayış yeri

Giriş

XXI əsrdə hər bir sahədə olan inkişaf tempi yüksək səviyyədə olduğu kimi, cinayətkar fəaliyyətin də qarşısının alınması sahəsi özlüyündə müasir tələblərə cavab verən qanunvericilik bazasının yaradılmasına əlverişli şərait yaranmışdır. Cəmiyyətin inkişafı prosesi davam etdikcə cinayətkar hərəkətlərin araşdırılması prosesinə də yenilikçi fikirlərlə yanaşmaq və qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi yönündə addımlar atmaq labüddür.

Cinayətlərin araşdırılması və açılması zamanı istintaq hərəkətlərindən istifadə böyük rola malikdir. İstintaq hərəkətlərinin keçirilməsi cinayət təqibini tezləşdirir və cinayətlərin vaxtında açılmasını təmin edir. Bu istintaq hərəkətlərindən biri də “Axtarış və götürmə” istintaq hərəkətidir. Ayrı-ayrılıqda hər bir istintaq hərəkətinin ayrıca prosessual və taktiki aspektləri olduğu kimi bu, “Axtarış və götürmə” istintaq hərəkətində də eynilə nəzərə çarpır. Ədəbiyyatda kriminalistik taktika anlayışı müxtəlif yanaşmalarda mövcud-

dur. Belə ki, A. N. Vasiliev hesab edirdi ki, taktika “nisbətən minimal vaxt və səy sərf etməklə optimal təsir üçün nəzərdə tutulmuş məqsədə çatmaq üçün təhqiqatda fəaliyyət metodudur”. V. E. Konovalova, A.P. Syrov və bir sıra digər müəlliflər istintaq hərəkətlərinin aparılması üçün texnikalar toplusu olaraq, onlar kriminalistik taktikanı təsəvvür edirlər. [5]

Kriminalistik ədəbiyyatda axtarışa verilən anlayışlar içərisində Z.Q.Samoşinin verdiyi tərif, fikrimizcə, daha dolğundur. Axtarış dedikdə cinayətin alət və vasitələrinin, cinayətin törədilməsi nəticəsində ələ keçirilmiş predmetlərin və qiymətli əşyaların, habelə cinayət işi üzrə həqiqətin üzə çıxarılması üçün əhəmiyyəti olan başqa predmetlərin, sənədlərin, eləcə də, axtarılan şəxslərin və meyitlərin müəyyən binada, açıq sahədə məcburi qaydada axtarılması başa düşülür. [8, s.640]

Bundan savayı ədəbiyyatda isə axtarışa başqa cür anlayış verilmişdir: Axtarış dedikdə, cinayət işi üçün əhəmiyyət kəsb edən predmetlərin, sə-

nədlərin, eləcə də, axtarılan şəxslərin və meyitlərin yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrində, ərazilərdə məcburi qaydada axtarılması başa düşülür [6., s.212].

S. M. Mitriçevin fikrincə, «istintaq (kriminalistik) taktikası cinayətin tezliklə və tam açılması üçün istintaqın aparılmasının məqsədyönlü və plana uyğun istiqamətdə aparılmasının, istintaq hərəkətlərinin qanuni və daha səmərəli həyata keçirilməsinin üsul və metodlarından ibarətdir». göstərilən anlayışa bəzi kriminalist alimlər müxtəlif iradlar tuturlar. Belə ki, istintaq taktikasının həyata keçirilməsində psixologiya və məntiq elmlərinin təsirli olduğu bir çox alimlər tərəfindən qəbul olunur. Lakin göstərilən anlayışda bu nöqsanlara yer almamışdır. İstənilən müstəntiq, prokuror və təhqiqatçı tərəfindən araşdırılan hər hansı bir cinayət işinin açılması üzrə məntiqi əsasları olmalıdır. Bu tərifdə həmçinin məntiq və psixologiya ilə yanaşı cinayət prosessual qanunvericiliyinin də nəzərə alınmadığı əsas gətirilir. Lakin fikrimcə bu doğru irad deyil, ona görə ki «istintaq hərəkətlərinin qanuni yolla həyata keçirilməsi» anlayışı məhz Cinayət Prosesual Məcəlləsinin tətbiqi çərçivəsində aparılmasını özündə ehtiva edir. «Cinayət təqibi zamanı tətbiq olunan istintaq hərəkətlərin icrası və ya aparılması zaman cinayət prosessual qanunvericiliyinin tələblərinə riayət olunmaqla yanaşı psixologiya və məntiq elminin də qanunauyğunluqlarından istifadə etmək labüddür» anlayışından yanaşdıqda həqiqətən də bu anlayışda bəzi çatışmazlıqlar mövcuddur [10].

Kriminalistik taktikanın kriminalistika elminin xüsusi sahələrindən biri olması haqqında fikir ilk dəfə alman alimi A. Veynqart tərəfindən XX əsrin əvvəllərində «Cinayət taktikası» kitabında işlədilmişdir. Kriminalistik taktika-cinayətkar fəaliyyətin və onun araşdırılması ilə məşğul olan kriminalistik fəaliyyətin taktiki aspektlərindən bəhs edir. Kriminalistik taktika-kriminalistikanın bir bölməsi olub, kriminalistik fəaliyyətin taktiki yanaşma tələb edən bütün növlərinə aid olan ümumən nəzəri müddəalar və təcrübi tövsiyələri əks etdirir. Kriminalistik taktika - cinayətlərin açılması, istintaqı və qarşısının alınması üçün səmərəli üsullar sistemi olmaqla bərabər, o həm də

təcrübi üsul və metodlar işlənib hazırlanması üçün nəzəri əsaslar yaradan elmi müddəalar sistemidir [7].

Türkiyə Respublikasının qanunvericiliyində "Axtarış və götürmə" istintaq hərəkətinə, eyni zamanda, "Şəxsi axtarış və götürmə" istintaq hərəkətlərinə uyğun olaraq, məhkəmə axtarışı və profilaktik axtarış ifadələri işlədilir. Belə ki, hüquqşünas Əhməd Arslan öz məqaləsində belə qeyd etmişdir: "İDK-nin türkçə lüğətinə görə, axtarış "birini və ya nəyisə tapmağa çalışmaq" deməkdir. Axtarış məqsədinə görə "məhkəmə axtarışı" və "profilaktik axtarış" olaraq ikiye bölünür. Məhkəmə-tibbi axtarış; Cinayəti törətməkdə və ya cinayətdə iştirak etməkdə və ya təşviq etməkdə əsas şübhə altında olan şəxsi, gizlədən şəxsi, şübhəli, təqsirləndirilən və ya məhkumu tutmaq, cinayətin izlərini, əlamətlərini və ya sübutları əldə etmək üçün şəxsin şəxsi məlumatlarının məxfiliyi və ailə həyatı məhdudlaşdırılır və onun evi, iş yeri, əşyaları axtarışa məruz qalır. 5271 nömrəli Cinayət Prosesual Məcəlləsinə və digər qanunlara uyğun olaraq onun şəxsiyyəti, şəxsi sənədləri, əşyaları və digər qanunlara uyğun olaraq aparılan araşdırma prosesidir" [9].

Axtarış və götürmə istintaq hərəkəti sübutların əldə edilməsinin ən yaxşı vasitələrindən biri hesab olunur. Belə ki, istintaq hərəkətinin vəzifələri bilavasitə cinayətin kriminalistik xarakteristikasının elementlərinin müəyyən olunmasına xidmət edir. Məhz axtarış və götürmə istintaq hərəkətlərinin nəticəsində əldə olunmuş sübutlara əsasən cinayətin edilmə vaxtı, üsulu, şəraiti, iştirakçıların sayı və cinayətkarın şəxsiyyəti barədə müəyyən fərziyələrin irəli sürülməsi mümkün olur.

Tərədilmiş cinayətin xarakterindən, ağırlıq dərəcəsiindən, onun tərədilməsi üsullarından və növündən asılı olaraq axtarış və götürmə zamanı müstəntiqin qarşısında müxtəlif xarakterli məsələlərin həlli vəzifəsi durur. Lakin bütün hallarda axtarış və götürmə zamanı aydınlaşdırılması lazım olan məsələlərin dairəsini tam və dəqiq müəyyən etmək mümkün olmadığından müstəntiq hər bir cinayət işi üzrə sübut etmə predmetinə aid olan zəruri halların aydınlaşdırılmasına çalışmalıdır. Buraya axtarılan şəxslər, əşya və predmetlər

rin harada və hansı vəziyyətdə olması, onların ola biləcəyi şübhə edilən yerlər, həmin əşya, predmet və şəxslərin axtarışının sübut etmə prosesində əhəmiyyəti və eyni zamanda iş üzrə digər məsələlərin həllində axtarışın rolunu aid etmək olar.

Kriminalistik ədəbiyyatda axtarışa verilən anlayışlar içərisində Z.Q.Samoşinin verdiyi tərif, fikrimizcə, daha dolğundur. Axtarış dedikdə, cinayət alət və vasitələrinin, cinayətin törədilməsi nəticəsində ələ keçirilmiş predmetlərin və qiymətli əşyaların, habelə cinayət işi üzrə həqiqətin aşkara çıxarılması üçün əhəmiyyəti olan başqa predmetlərin, sənədlərin, eləcə də axtarılan şəxslərin və meyitlərin müəyyən binada, açıq sahədə məcburi qaydada axtarılması başa düşülür. Tərifdən göründüyü kimi, axtarış vətəndaşların şəxsi mənafeələrinə müdaxilə edilməklə əlaqədar olub, məcburiyyət xarakteri daşıyır. Bu da müəyyən mənada vətəndaşların konstitusion hüquqlarının pozulmasına səbəb olur. Halbuki AR Konstitusiyasında şəxsi toxunulmazlıq hüququ (32-ci maddə) və mənzil toxunulmazlığı hüququ (33-cü maddə) öz əksini tapmışdır. Məhz buna görə də axtarış məhkəmənin qərarı əsasında aparılır.

Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 32-ci maddəsində şəxslərin şəxsi toxunulmazlığı hüququ öz əksini tapmışdır. Maddənin məzmununda qeyd edilir: “Hər bir kəsin şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır. Hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirlərini saxlamaq hüququ vardır. Qanunda nəzərdə tutulan hallardan başqa, şəxsi və ailə həyatına müdaxilə etmək qadağandır. Hər kəsin şəxsi və ailə həyatına qanunsuz müdaxilədən müdafiə hüququ vardır. Öz razılığı olmadan kimsənin şəxsi həyatı haqqında məlumatın toplanılmasına, saxlanılmasına, yayılmasına və istifadəsinə yol verilmir. Qanunda müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, heç bir kəs onun xəbəri olmadan və ya etirazına baxmadan izlənilə bilməz, video və foto çəkilişinə, səs yazısına və digər bu cür hərəkətlərə məruz qoyula bilməz. Göstərilən hüquqlar qanunda nəzərdə tutulmuş qaydada cinayətlərin qarşısını almaq və ya cinayət işinin istintaqı zamanı həqiqəti aşkara çıxarmaq məqsədilə məhdudlaşdırıla bilər. Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, hər kəs onun haqqında toplanmış məlumatlarla tanış ola bilər. Fərdi məlumatların dai-

rəsi, habelə onların emalı, toplanması, istifadəsi və ötürülməsi mühafizəsi şərtləri qanunla müəyyən edilir” [1].

Mənzil toxunulmazlığı hüququ ilə bağlı ən mühüm müddəə olaraq AR Konstitusiyasının 33-cü maddəsini qeyd edə bilərik. Adı çəkilən maddənin müddəalarına görə “Hər bir kəsin mənzil toxunulmazlığı hüququ vardır. Qanunda müəyyən edilmiş hallar və ya məhkəmənin qərarı istisna olmaqla, mənzildə yaşayanların iradəsinin ziddinə heç bir kəs mənzilə daxil ola bilməz” [1].

Bundan əlavə CPM-in 15 və 17-ci maddələrində də “Şəxsi toxunulmazlıq və Mənzil toxunulmazlığı hüquqlarının təmin edilməsi ilə bağlı müddəalar əksini tapmışdır. CPM-in 15.1-ci maddəsinə əsasən “Məhkəmənin qərarı olmadan və ya tutulma, yaxud həbsə alma hallarından başqa hər hansı şəxsin axtarışı və şəxsi müayinəsi, onun toxunulmazlığı hüququnu pozan digər prosessual hərəkətlər bu şəxsin və ya onun qanuni nümayəndəsinin iradəsi əleyhinə aparıla bilməz.” Eyni zamanda adı çəkilən Məcəllənin 17-ci maddəsinə görə “bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa, heç kəs yaşayış yerində yaşayanların iradəsi ziddinə yaşayış yerinə daxil ola bilməz. Və CPM-də nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada yaşayış yerinə, xidməti və ya istehsalat binalarına baxış, orada axtarış və mülkiyyət hüququnu məhdudlaşdıran digər istintaq və prosessual hərəkətlər, bir qayda olaraq, məhkəmənin qərarı əsasında məcburi həyata keçirilir” [2].

Mənzil toxunulmazlığı hüququna, həmçinin biz Mənzil Məcəlləsini misal göstərə bilərik. Belə ki, bu Məcəllənin 5-ci maddəsində bu hüquqa dair müddəalar əks olunmuşdur: “Hər bir kəsin mənzil toxunulmazlığı hüququ vardır. Qanunla müəyyən edilmiş hallar və ya məhkəmə qərarı istisna olmaqla, mənzildə yaşayanların iradəsinin ziddinə heç bir kəs mənzilə daxil ola bilməz. Mənzilə orada yaşayanların razılığı olmadan daxil olmağa qanunda nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada təbii fəlakət, qəza vəziyyəti, kütləvi iğtişaş zamanı və ya fəvqəladə xarakterli digər şəraitdə yalnız vətəndaşların həyatı və (və ya) onların şəxsi təhlükəsizliyi, onların əmlakı-

nın xilas edilməsi və ya ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, habelə cinayətin törədilməsində şübhəli bilinən şəxslərin saxlanması, törədilməsində şübhə olmayan cinayət faktlarının qarşısının alınması və ya törədilmiş cinayətin, yaxud baş vermiş bədbəxt hadisənin şəraitinin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə yol verilir. Bu Məcəllədə və digər qanunlarda nəzərdə tutulmuş əsaslar və qayda istisna olmaqla, heç kəs yaşayış sahəsindən çıxarıla bilməz və ya heç kimin yaşadığı sahədən istifadə hüququ, o cümlədən kommunal xidmətlərdən istifadə etmək hüququ məhdudlaşdırıla bilməz [3].

Eyni zamanda göstərilən müddələrin əsası kimi biz “Polis haqqında” Qanunun 24-cü maddəsinin II hissəsində öz əksini tamışdır. Bundan əlavə göstərilən maddədə sadalanan hallardan başqa “cinayət törətmiş şəxsin bilavasitə “isti izlərlə” təqib edilməsi” halında da həmçinin məhkəmə qərarı olmadan vətəndaşların mənzil toxunulmazlığı hüququnun pozulmasının mümkünlüyünü özündə əks etdirir. [4]

CPM-in və “Polis haqqında” Qanunun müddələrindən görüldüyü kimi sadalanan hallarda məhkəmə qərarı olmadan axtarışın aparılması məqsədilə şəxslərin şəxsi və mənzil toxunulmazlığı hüquqları pozula bilər.

Azərbaycan Respublikası CPM-in 31-ci fəslində məhz “Axtarış və götürmə” istintaq hərəkətlərinin prosessual aspektlərindən bəhs edir. Bundan əlavə adı çəkilən fəslin 246-cü maddəsində isə “Şəxsi axtarış və götürmə” istintaq hərəkətinə həsr olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 242-ci maddəsinin müddələrinə əsasən “Axtarış və (ya) götürmə”nin aparılması qaydaları qeyd olunmuşdur:

- Əldə edilmiş (mövcud) sübutlar və ya ƏAF-nin materialları hər hansı bir yaşayış, istehsalat və ya xidməti binada, digər yerdə, yaxud hər hansı şəxsə cinayət işi üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola bilməsi ehtimal olunan sənədlərin və ya əşyaların olmasını güman etməyə kifayət qədər əsas verdikdə, müstəntiq axtarışı apara bilər.

- Axtarış, həmçinin axtarışda olan şəxslərin, habelə heyvanların, insan meyitlərinin və ya

heyvan cəsədlərinin aşkar edilməsi məqsədlə aparıla bilər.

- Toplanmış sübutlarla və ya əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin materialları ilə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşyaların və sənədlərin kimdə və harada olması müəyyən edildikdə müstəntiq həmin əşya və sənədləri götürə bilər [2].

Qeyd olunanlara əlavə olaraq biz CPM-in 245-ci maddəsinə göstərə bilərik. Belə ki, 245.1-ci maddənin məzmununda “Müstəntiqin axtarış və ya götürmə haqqında Qərara əsasən yaşayış binasına, yaxud digər binaya daxil olmaq hüququ”na malik olması qeyd olunmuşdur. Eyni zamanda 246.1-ci maddəsində isə “Müstəntiqin iş üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək, barəsində istintaq hərəkəti aparılan şəxsin paltarında, əşyalarında və ya bədəninə ola bilən əşya və sənədləri, bir qayda olaraq, məhkəmənin qərarı əsasında götürməsi hüququ” qeyd olunmuşdur. Göstərilən müddəanın məzmunundan biz üzərində “Şəxsi axtarış və götürmə” keçirilən şəxsin şəxsi toxunulmazlıq hüququnun pozulmasına gətirib çıxardığını görürük. Lakin bütün bunlara nəzərən CPM-də nəzərdə tutulan “Şəxsi axtarış və götürmə istintaq hərəkəti”nin keçirilməsi göstərilən qaydada keçirildikdə üzərində “Şəxsi axtarış və götürmə” keçirilən şəxsin hüquqlarını pozmuş hesab olunmur [2].

Məhkəmə axtarış aparılması barədə qərarı müstəntiqin təqdim etdiyi əsaslandırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı olduğu təqdirdə çıxara bilər (AR CPM-in 243.1-ci maddəsi). Təxirəsalınmaz hallarda müstəntiqin AR CPM-in 243.3.1 - 243.3.4-cü maddələrində nəzərdə tutulan hallar olduğu təqdirdə məhkəmənin qərarı olmadan da axtarış aparmaq hüququ vardır. Lakin o, aparılmış istintaq hərəkəti barədə 24 saat müddətində məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual nəzarəti həyata keçirən prokurora məlumat verməli, 48 saat müddətində aparılmış istintaq hərəkətinə aid olan materialları məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual nəzarəti həyata keçirən prokurora təqdim etməlidir. [8, s.640]

AR CPM-in 243-cü maddəsinə əsasən təxirə salına bilməyən hallarda müstəntiq axtarış və ya götürməni məhkəmənin qərarı olmadan yalnız aşağıdakıları güman etməyə əsas verən dəqiq məlumat olduqda apara bilər:

- şəxsiyyət əleyhinə və ya dövlətin hakimiyyəti əleyhinə cinayətlərin törədilməsinə və ya həmin cinayətlərin törədilməsinə hazırlığın aparılmasına əsas verən əşya və ya sənədlərin yaşayış yerində gizlədilməsinə;

- şəxsiyyət və ya dövlət hakimiyyəti əleyhinə cinayəti hazırlayan, törədən, törətmiş, azadlıqdan məhrum etmə və ya həbs yerlərindən, yaxud mühafizə altından qaçmış şəxsin yaşayış yerində gizləndiyini;

- yaşayış yerində insan meyitinin (meyit hissələrinin) olmasını;

- yaşayış yerində insan həyat və ya səhhəti üçün real təhlükə olduğu təqdirdə.

Yuxarıda göstərilən müddəalara nəzər yetirsək biz məhkəmə qərarı olmadan axtarış və götürmə istintaq hərəkətinin keçirilməsinin yalnız yaşayış yerində axtarış və götürmənin obyektleri olduğu ilə bağlı əsaslı şübhə mövcud olduğu təqdirdə aparılmasının mümkünlüyünü görə bilərik. Bununla bağlı biz həmçinin yaşayış yerinin anlayışını da dəqiqləşdirməliyik.

Azərbaycan Respublikası CPM-in 7.0.34-cü maddəsində və "Polis haqqında" Qanunun 1-ci maddəsində yaşayış yerinə aşağıdakı kimi anlayış verilmişdir: " yaşayış yeri - bir və (ya) bir neçə şəxsin yaşaması məqsədilə müvəqqəti, yaxud daimi istifadə edilən yer, o cümlədən, mənzil, ev, bağ evi, sanatoriyada, mehmanxanada, pansionatda, istirahət evində, yataqxanada, kempinqdə, onlara bilavasitə bitişik aynabəndlər, turist bazasında otaq, terraslar, eyvanlar, qalereyalar, ümumi istifadə üçün yerlər (onların əmlak, saxlamaq istirahət, yaxud insanların digər tələbatlarını təmin etmək üçün istifadə olunan digər tərkib hissələri), çoxmənzilli evdən başqa tikililərin çardağı və zirzəmisini, habelə dəniz gəmisinin kayutası və ya uzaq səfərdə olan qatarın kupesidir (bunlardan əlavə bu Məcəllənin məqsədləri üçün yaşayış yeri anlayışı fiziki şəxsin xidməti kabinetini, ona məxsus çəpərli torpaq sahəsini, avtomobili, çay və dəniz gəmisini əhatə

edir" [2]; [4].

Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Azər İsmayılov öz məqaləsində yaşayış yerində axtarış istintaq hərəkətinin keçirilməsi məsələsi ilə bağlı bir sıra fikirləri aşağıdakı kimi qeyd etmişdir: "Hesab edirik ki, təxirə salına bilməyən halların dairəsi genişlənməlidir, çünki mövcud halların "darlığı" bir çox törədilmiş cinayətlərin tez bir zamanda açılmasına mənfi təsir göstərir. Məsələn, gecə saatlarında əməliyyat-istintaq qrupu tərəfindən qanunsuz şəkildə narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və ya onların prekursorlarını satan şəxs və ya şəxslər saxlanılırlar. Məlumdur ki, bu tip cinayətləri törədən şəxslər çox ehtiyatlı davranırlar. Adətən alqı-satqını həyata keçirən şəxslər kənardan, qrupun digər üzvləri tərəfindən vizual nəzarətə götürülmürlər. Alqı-satqı zamanı şəxslər saxlanılan kimi vizual müşahidəni aparanlar bütün qrup üzvlərini əməliyyatın uğursuzluğu haqda dərhal məlumatlandırır və qrup üzvləri əvvəlcədən razılaşdırılmış şərti "B" planına keçirlər. Bu səbəbdən də belə cinayətlərin araşdırılmasında vaxt itkisinə yol vermək olmaz. Dərhal təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin keçirilməsinə baxılmalıdır" [11].

Azərbaycan Respublikası CPM-in müddəalarına əsasən məhkəmə qərarı olmadan axtarış istintaq hərəkətinin aparılması yalnız yuxarıda sadalanan hallarda və bu halların yalnız dar çərçivədə, yəni yaşayış yerində baş verməsi hallarında mümkünlüyü göstərilmişdir. Lakin bir çox hallarda cinayət törədən şəxslər öz hüquqazidd hərəkətlərini birmənalı olaraq yaşayış yerindən kənardan törədirlər və həmçinin cinayətin izlərini daşıyan predmetlərin gizlədilməsi və cinayətkar şəxslərin gizlənməsi hallarında isə yaşayış yerlərindən kənar yerlər seçilir. Bu cür hallarda isə axtarış istintaq hərəkətinin keçirilməsi qanunun tələblərinə əsasən məhkəmə qərarı tələb etdiyi halda istintaq hərəkətlərinin keçirilməsinin müddəti uzanır. Bu müddət ərzində axtarış istintaq hərəkətinin keçirilməməsi bir çox hallarda cinayətin izlərinin, cinayət törətmiş şəxslərin və iş üçün əhəmiyyət daşıyan digər sübut və halların itməsinə və ya onların əldə olunmasının çətinləşməsinə gətirib çıxarır. Bu hal isə öz növbəsində cinayət mühakimə icraatının vəzifələrinin

və prinsiplərinin pozulmasına səbəb olur.

Yuxarıda qeyd edilən problemlərin həll olunmaması Azərbaycan Respublikası CPM-in 8.0.3-cü maddəsinə əsasən cinayət mühakimə icraatının (cinayət təqibinin) əsas vəzifələrindən biri kimi göstərilən “Cinayətləri tezliklə açmaq, cinayət təqibi ilə bağlı bütün halları hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırmaq” vəzifəsinin yerinə yetirilməsinə müəyyən problemlər yaradır və qanunun tələblərinin pozulmasına gətirib çıxarır. Axtarış istintaq hərəkətinin vaxtında həyata keçirilməməsi cinayətlərin tezliklə açılmasının, cinayət təqibi ilə əlaqədar bütün halların hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılmasının qarşısını alır. Eyni zamanda CPM-in 8.0.4-cü maddəsinə əsasən cinayət mühakimə icraatının digər bir vəzifəsi olan “cinayət törətmiş şəxsləri ifşa və cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək” vəzifəsinin həyata keçirilməsində də axtarış istintaq hərəkətinin gecikməsi zamanı müəyyən problemlər yaranır. Belə ki, bu zaman cinayət törətmiş şəxsin axtarışının gecikməsi şəxsin qaçmasına və cinayət təqibindən yayınmasına gətirib çıxara bilər. Bununla bağlı müvafiq istintaq hərəkətinin təxirəsalınmadan keçirilməsinin labüdlüyü dənilməzdir [2].

CPM-in 246.2-ci maddəsində məhkəmə qərarı olmadan “Şəxsi axtarış və götürmə” keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, maddənin məzmununda məhkəmə qərarı olmadan “Şəxsi axtarış və götürmə” istintaq hərəkətinin keçirilməsi halları aşağıdakı kimi göstərilir:

-şübhə edilən şəxs tutulduqda, polis və (ya) digər hüquq-mühafizə orqanına (HMO-na) gətirildikdə;

- təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbsə alma(həbs) qətimkan tədbiri tətbiq edildikdə;

- axtarış və ya götürmənin həyata keçirildiyi binada olan şəxsin (şəxslərin) cinayət təqibi üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşya və

sənədləri gizlətməsini güman eləməyə kifayət qədər əsaslar olduqda.

Məqalənin mövzusu olan “Axtarış və götürmə” istintaq hərəkəti yuxarıda qeyd edildiyi kimi şübhəli şəxsin tutulması zamanı tətbiq olunur. Bununla bağlı tutulmanın prosessual anlayışını qeyd etmək zəruridir. CPM-in 7.0.39-cu maddəsində tutulmaya belə anlayış verilmişdir: “tutulma - CPM-də nəzərdə tutulan hallarda və qaydada şəxsin azadlığının qısa müddətə məhdudlaşdırılması ilə onun müvəqqəti saxlanılma yerində saxlanması deməkdir”. Həmçinin CPM-in XVI fəslində də tutulmaya həsr olunmuşdur [2].

Təbiidir ki, CPM-in 246-cı maddəsində göstərilən müddəalara görə şübhəli şəxs tutulduqda və polis və ya digər hüquq-mühafizə orqanına gətirildikdə üzərində şəxsi axtarış aparılmasının məqsədi şəxsin üzərində olması ehtimal edilən cinayət araşdırılması ilə bağlı sübut qismində istifadə oluna biləcək obyektlərin aşkar olunmasıdır. Lakin biz “Şəxsi axtarış və götürmə” istintaq hərəkətinin yalnız müstəntiq və ya təhqiqatçı tərəfindən keçirildiyini nəzərə alsaq, şübhəli şəxsin polis və ya digər hüquq mühafizə orqanına gətirilməsi müddətində cinayət təqibi ilə bağlı bizə lazım olan obyektlərin şübhəli şəxs tərəfindən məhv olunması, gizlədilməsi və digər şəkildə istintaqdan yayınması halları baş verməsi təhlükəsi mövcuddur. Bununla bağlı təcrübə fəaliyyətdə bir çox problemlərin yaranması da heç də təsadüfi deyildir. Qanunun müddəalarına “Şəxsi axtarış və götürmə” istintaq hərəkətinin subyekt dairəsinin genişləndirilərək bu problemin həll olunmasını təklif edirik. Belə ki, genişləndirilməsi nəzərdə tutulan subyektlərin dairəsini şübhəli şəxslərin tutulmasını həyata keçirən hüquq mühafizə orqanı əməkdaşları istiqamətində nəzərdən keçirilməsini məqsədmüvafiq hesab edirik.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası <http://www.e-qanun.az/framework/897>
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi <http://www.e-qanun.az/framework/46950>
3. Azərbaycan Respublikasının Mənzil Məcəlləsi <https://e-qanun.az/framework/46955>
4. Azərbaycan Respublikasının “Polis haqqında” Qanun <https://e-qanun.az/framework/2937>
5. “Kriminalistika” R.S.Belkin.2001. <https://be5.biz/pravo/k023/26.html>

6. "Kriminalistik taktika" dərs vəsaiti. C.Daanov, A.Mahmudov, H.Eyvazov, S.Ağayev, Ə.Allahverdiyev, R.İsaqov, B.Əliyev, S.Qasimov. Bakı, 2022, 423 səh.
7. "Kriminalistika" mühazirələr toplusu. Polis Akademiyası. 2006. A.Mahmudov, N.Hüseynov, Ş.Abdurrahmanov, Ə.Allahverdiyev. https://www.pa.edu.az/library/5/36/592_muhazireler_toplusu2006.pdf
8. Kriminalistika: Dərslik / K.Q.Sarıcalinskaya və İ.S.Abbasovanın redaktəsi ilə.- Yenidən işlənmiş, əlavə və dəyişikliklər edilmiş 2-ci nəşri.-Bakı:-Hüquq Yayın Evi,-2021.- 996 s.
9. Arama Kararı makale. Güncel Yaklaşım, Hızlı Aksiyon, Etkin Çözüm. <https://www.arslanavukatlik-burosu.com/arama-karari>
- 10."Axtarış və götürmə istintaq hərəkətlərinin cinayət prosesində yeri və rolu"- "İnsan Hüquqları XXI əsr- Azərbaycan Fondu" məqalə. <https://azhumanrights.az/axtaris-v-goturmc9999-istintaq-h-c9999-c9999k-c9999tl-c9999rinin-cinay-c9999t-prosesind-c9999-yeri-v-c9999-rolu/>
- 11."Axtarış istintaq hərəkətinin keçirilməsində yaranan bəzi problemlər"- Azər İsmayilov məqalə. Dövlət Təhlükəsizlik Xidməti Akademiyasının Elmi Jurnalı, Bakı 2023.

Фахрaddin ДЖАФАРОВ

Министерства внутренних дел Азербайджанской Республики
«Криминология» Академии полиции
преподаватель кафедры

«НЕКОТОРЫЕ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ И ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОВЕДЕНИЯ ОБЫСКА И ВЫЕМКИ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ»

РЕЗЮМЕ

Следственное действие «Обыск и выемка» выступает способом решения проблемы доказательств, которая является одним из важных вопросов направления расследования и раскрытия преступлений. Во многих случаях именно посредством таких следственных действий обнаруживаются и изымаются доказательства. Именно поэтому юридические и практические проблемы, которые возникнут при проведении указанного следственного действия, могут привести к неправильному привлечению к ответственности и утрате доказательств по делу. Для этого необходимо соблюдать действующее нормативное законодательство относительно производства данного следственного действия и предпринять определенные шаги по совершенствованию этих норм в современную эпоху.

Ключевые слова: уголовное преследование, следственное действие, розыскное, поглощения, место жительства

Fakhraddin JAFAROV

of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Azerbaijan
"Criminology" of the Police Academy
teacher of the department

"SOME CRIMINAL-PROCEDURAL AND LEGAL PROBLEMS OF SEARCH AND SEIZURE INVESTIGATIVE ACTIONS"

SUMMARY

"Search and Seizure" investigative action acts as a way to solve the problem of evidence, which is one of the important issues in the direction of investigating and solving crimes. In many cases, it is through this investigative action that evidence is discovered and seized. That is why the legal and practical problems that will occur in conducting the mentioned investigative action may lead to wrong prosecution and loss of evidence in the case. For this, the existing normative legislation regarding the conduct of this investigative action should be followed and certain steps should be taken to improve these norms in the modern era.

Keywords: criminal prosecution, investigative action, search, takeover, place of residence